

פרס הרמן שוורץ למשפט וצדק חברתי ואת מגן זכויות האדם

דצמבר 2011

נטע זיו

זהו עונג אמיתי לפנות לקהל כאן, כשאנו מציינים את יום זכויות האדם ואת הענקת פרס הרמן שוורץ למשפט וצדק חברתי ואת אות מגן זכויות האדם מטעם הקרן החדשה לישראל לשניים מעורכי הדין הציבוריים הבולטים ביותר בישראל. ברצוני להודות לפרופ' שוורץ על מסירותו ארוכת השנים לזכויות האדם בישראל ולקרן החדשה בישראל על תמיכתה האיתנה והבלתי מעורערת בעקרונות אלה, עמדה שלא תמיד קל לשמור עליה.

דן יקיר וחסן ג'בארין הם עמודי תווך וכוכבים בקהילה המקצועית הזאת. שניהם בוגרי תוכנית המשפטים של הקרן החדשה לישראל, שייסד פרופ' הרמן שוורץ. שניהם עבדו למעלה משני עשורים בארגוני זכויות אדם מובילים בישראל. שניהם היו דגם לחיקוי ומקור השראה לעורכי דין רבים – גברים ונשים, ערבים ויהודים, הומוסקסואלים וסטרייטים. שניהם תרמו תרומה משמעותית ביותר לפיתוח משפט זכויות האדם בישראל ולחיצוקו.

אני מכירה את דן וחסן שנים רבות. התחלנו את הקריירה המקצועית שלנו כעורכי דין המתמחים בזכויות אדם לפני למעלה מעשרים שנה. היו לנו רגעי שיא, תקופות של שמחה, של ניצחונות והישגים, של הצלחות בבית המשפט, בכנסת ובדעת הקהל. היו גם תקופות של עצב, אכזבה ותסכול. בהקשרים שונים התווכחנו אם היה נכון לפנות לבית המשפט, מה יכול לעבוד, איפה טעינו. אבל בסך הכל, הרגשנו בטוחים. היו, כמובן, סוגיות שנויות במחלוקת בינינו לבין הממשלה ומתנגדינו, אבל העיסוק בעריכת דין ממוקדת זכויות אדם בישראל התקבל כחלק ממערכת המשטר. חוקי המשחק היו ברורים ושני הצדדים הכירו בהם כחלק אינטגרלי מהתהליך הדמוקרטי, פחות או יותר. פעלנו מתוך תחושה שלמרות מאבקים קשים, היתה הבנה שארגוני זכויות אדם ועורכי הדין שלהם חיוניים לרווחתה של הדמוקרטיה הצעירה שלנו, שהם פריט חיוני באריג הדמוקרטי שלנו.

לרוע המזל, נראה כי המצב כבר אינו כזה.

בשנתיים האחרונות, מאז שארגון "אם תרצו" פתח במתקפה הארסית שלו נגד הקרן החדשה לישראל, ראינו יוזמות רבות מדי שיעדן הישיר הוא לרסק את האיזון השברירי הזה ולקרוע את האריג החברתי-הפוליטי העדין. ראינו יוזמות להקמת ועדות חקירה פרלמנטריות נגד ארגוני זכויות אדם והצעות לקצץ את מקורות המימון שלהם. היינו עדים לעונשים שהוטלו על מפגינים בישראל ובשטחים הכבושים, להתעללות ולנזק הגופני שמהם סבלו מפגיני שייח ג'ראח במזרח ירושלים ופעילים שהפגינו נגד חומת ההפרדה בנעלין ובבלעין. מפגינים שמנסים נואשות להגן על זכויות האדם נתונים לאיומים, להטרדות ולמעצרים. סנקציות אלה מלוות באמצעים פרלמנטריים שנועדו להטיל מגבלות על חופש העיתונות ולצמצם את הגישה לבתי המשפט. כל אלה היו לחלק מהשגרה.

ארגוני זכויות אדם השקיעו מאמצים רבים בניסיון לסכל צעדים אלה. באופן טבעי, יש פעולות הגנתיות, תגובות תקופתיות ליוזמות מסוג זה. זה מובן, אבל אני מבקשת להציע שינוי בגישה ולהעלות רעיון שקיוויתי שלעולם לא נדדקק לו בישראל. ייתכן שבזמנים כאלה יש לשקול את הצגת התפישה שלפיה מגיני זכויות אדם יקבלו הכרה כקבוצה וכמעמד הראויים להגנה ולקשר את האמצעים האנטי-דמוקרטיים לסדרת ההגנות המוכרות במשפט זכויות האדם הבינלאומי המתייחס לפעילי זכויות אדם.

העצרת הכללית של האו"ם אימצה ב-1998 את הכרזה על הזכות והאחריות של פרטים, קבוצות ואורגנים בחברה לקדם ולהגן על זכויות אדם וחירויות יסוד שיקבלו הכרה אוניברסלית. הכרזה זאת, המוכרת כהכרזה בדבר פעילי זכויות אדם, מכירה בלגיטימיות של פעילות לקידום זכויות אדם ובצורך של פעילות זאת ושל העוסקים בה להגנה. ההכרזה יוצרת קובץ חוקים המבוסס על אמות המידה

הבינלאומיות להגנה על פעילי זכויות אדם ברחבי העולם. לפי ההכרזה, פעילי זכויות אדם הוא כל אדם שעובד לקידום זכויות אדם ולהגנה עליהן, ובכלל זה אנשי מקצוע ועובדים לא מקצועיים, מתנדבים, עיתונאים, עורכי דין וכל אדם המעורב בפעילות לקידום זכויות האדם.

דווח מיוחד מונה כדי לעקוב אחר מידת הציות להכרזה ולבחון את המחויבות של מדינות לפעילי זכויות אדם¹. מערכת הזכויות שקיבלו הכרה כחיוניות להגנה על זכויות האדם כוללת את הזכות לחירות, הזכות להתאגדות, החופש להתכנסות שקטה וחופש הדעה והביטוי וכן את הזכות לקבל מידע, הזכות לספק סיוע משפטי והזכות לפתח רעיונות חדשים בתחום זכויות האדם ולדון בהם.

למעשה, כל הזכויות האלה מוכרות לפעילי זכויות אדם, הן כפרטים והן כארגונים. עם זאת, לנוכח ההתקפות האחרונות על ארגוני זכויות אדם באמצעות הטלת מגבלות על המימון שלהם, הייתי רוצה להתמקד בהיבט זה.

בפרשנות להכרזה, שהדווח המיוחד פרסם ביולי 2011², רואים שחופש ההתאגדות כולל את הזכות לגישה למימון. פרק IX של הפרשנות מתייחס ל"זכות לגישה למימון". הוא מפנה לסעיף 13 בהכרזה, הקובע כי "לכל אחד יש זכות, באופן פרטי או בשיתוף עם אחרים, לבקש, לקבל ולהשתמש במשאבים לטובת היעד המוצהר של קידום זכויות אדם וחירויות יסוד ולהגנה עליהן באמצעי שלום..."

הדווח פירט בבירור את עמדתו בנוגע לזכות לקבל מימון: "כדי שארגוני זכויות אדם יוכלו לקיים את פעילויותיהם, הכרחי שהם יוכלו למלא את תפקידיהם השונים ללא עיכובים, ובכלל זה בלי מגבלות מימון"³.

יתרה מזו, הפרשנות מתייחסת למקור התרומות וקובעת ש"ההכרזה מגינה על הזכות לקבל מימון ממקורות שונים, כולל מימון ממקורות זרים... בהתחשב במשאבים המוגבלים העומדים לרשות ארגוני זכויות אדם ברמה המקומית, דרישות משפטיות להרשאה מוקדמת למימון בינלאומי פגעו קשות ביכולת של פעילי זכויות אדם לקיים את פעילותם. בכמה מקרים, הן העמידו בסכנה משמעותית את עצם קיומם של ארגוני זכויות אדם... יפוי הכוח המליץ שממשלות יאפשרו לפעילי זכויות אדם, ובעיקר לעמותות, לקבל מימון זר במסגרת של שיתוף פעולה בינלאומי. החברה האזרחית זכאית ליהנות ממנו באותה מידה כמו ממשלות. המגבלות הלגיטימיות היחידות שמוטלות על פעילים צריכות להיות אלה שנוגעות לשקיפות..."⁴

הדגשתי את הסעיפים האלה, מכיוון שהם קשורים ישירות לארגוני זכויות אדם בישראל. אבל חשוב להבין שהנחיות אלה הן חלק מפרשנות מקיפה ומפורטת, שנכתבה במאמץ להיאבק במצבים שבהם פעילי זכויות אדם מתקשים לבצע את תפקידם. ראוי להבהיר, שפעילי זכויות אדם בישראל עדיין אינם נמצאים בסיכון ישיר להיפגע כתוצאה מפעילותם, אם כי בשנתיים האחרונות אנחנו נעים במהירות רבה בכיוון זה.

לפיכך אני רוצה להפנות את תשומת הלב של כולם לכך שחובה עלינו לשים לב להקשר שבו פעילי זכויות אדם מוצאים את עצמם בסיכון גובר והולך בגלל עבודתם ופעילותם. בה בעת אני רוצה להסב תשומת לב לאפשרויות של שימוש באמצעים שהם חלק ממשפט זכויות האדם הבינלאומי, המיועדים

¹ Introduction, Special Rapporteur on the situation of human rights defenders:

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/SRHRDefenders/Pages/SRHRDefendersIndex.aspx>

² UN Special Rapporteur on the situation of human rights defenders, Commentary to the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms, July 2011 [hereafter: "Commentary"]:

<http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Defenders/CommentarytoDeclarationondefendersJuly2011.pdf>

³ Commentary, p. 95.

⁴ Commentary, p. 96 (ההדגשה לא במקור).

לתת מענה לצרכים ייחודיים של פעילי זכויות אדם, ובהם עורכי דין. המעמד המיוחד של פעילי זכויות אדם ומערכת חוקים ייעודית המתייחסת אליהם וליחסיהם עם המדינה, עשויים לגלם בתוכם כמה כללים. לדוגמה, לעתים קרובות פעילי זכויות אדם מתעדים עדויות של קורבנות ובה בעת הם נדרשים לחשוף את המידע שאספו. האם אנחנו יכולים לטעון שיש להם פריבילגיה מיוחדת, דומה לזאת של עורכי דין, שמאפשרת להם לסרב לחשוף מידע שעלול לגרום נזק למקורות שלהם?

מעבר לפרטים ספציפיים מסוג זה, אני מאמינה שאנו צריכים להתחיל לבנות את המעמד של פעילי זכויות האדם ולהשתמש בו בשפה ובפעילות שלנו בתחום זכויות האדם. חיוני להכניס מונח זה לשיח הציבורי, להשתמש בו במשפט – כולל במשפט זכויות האדם הבינלאומי – ולנקוט צעדים שיאפשרו לקהילת זכויות האדם לעבור מתפישה מתגוננת לתפישה תקיפה, פרואקטיבית. יהיה אשר יהיה מצב זכויות האדם, חיוני להבטיח את קיומם של תנאים מקדימים ליצירת סביבה המאפשרת לפעילי זכויות אדם לעשות את עבודתם בביטחון ובאופן חופשי.

אני מאמינה שקהילת זכויות האדם בישראל ותומכיה ימשיכו להיאבק למען ישראל טובה יותר וצודקת יותר. אנחנו קהילה מגובשת, עם מנהיגים מוכשרים ואמיצים. שניים מהם מקבלים הערב הכרה על עשורים של עבודה מתמדת, ללא לאות. גם זה סימן לכוח. דן וחסן, לרבים מאתנו בקהילת זכויות האדם שימשתם מגדלור. אני מריעה לעבודתם ומברכת אתכם על קבלת הפרסים.

תודה לכם.

נטע זיו

13 בדצמבר 2011